

joukko-opin aksiomajärjestelmiä, jotka pyrkivät väistämään naiivin joukko-opin paradoksit. Hän väittää, että toistensa kanssa ristiriitaiset joukko-opin aksiomatisoinnit ei-intuitiivisine aksiomineen ovat hyväksyttävää vain, jos ne totena pitämisen asemesta tulkitaan todeksi teeskenneltäviksi. Totena pidettynä yksin äärettömyysaksioma, jonka mukaan on olemassa ääretön joukko, on Craigin mukaan intuitioidemme vastainen, epäuskottava väite.

Craigin kirjan filosofisena ansiona voi pitää antirealististen ratkaisujen esittelyä Jumalan ja abstraktien objektien ongelmaan. Antirealismia ei ole ollut erityisen näkyvä kanta aihetta koskevassa kirjallisuudessa. Vaikka kirjassa käydään läpi useita sekä realistisia että antirealistisia ratkaisuja Jumalan ja abstraktien objektien ongelmaan, ei sitä voi kuvailla johdantoteokseksi. Lähes 500-sivuinen kirja on pitkinen alaviitteinen täynnä yksityiskohtaista argumentaatiota. Näin se on varsin raskaslukuinen. Kirjan lukemista helpottaa, jos jo tuntee käsiteltävien aiheiden problematiikkaa. Mainittakoon, että kirja on syvällisempi ja teknisempi esitys Craigin samaa aihetta käsittelevästä, ajantasaisesta kirjasta *God Over All: Divine Aseity and the Challenge of Platonism* (2016). Tiiviimpää esitystä kaipaava voi kääntyä tämän 200-sivuisen kirjan puoleen.

Dan-Johan Eklund, TT
Post doc -tutkija
Helsingin yliopisto

MICHAEL C. REA
The Hiddenness of God.
Oxford: Oxford University Press 2018. 198 s.

Jumalan kätkeytyneisyys (hiddenness) viittaa inhimilliseen kokemukseen Jumalan olemassaolon epäselvyydestä: Miksi Jumala ei ole antanut parempia todisteita olemassaolostaan? Miksi monille Jumalan löytäminen on vaikeaa?

Kätkeytyneisyys on tunnus-tettu ilmiö kristinuskon ja juutalaisuuden traditioissa, mutta sen pohjalta on myös muotoiltu argumentteja Jumalan olemassaoloa vastaan. Tunnetuimman argumentin on esittänyt filosofi J. L. Schellenberg. Hänen mukaansa Jumalan olemassaolo on ristiriidassa sen kanssa, että maailmassa esiintyy vilpittöitä epäuskoja eli epäuskoja, joka johtuu muista syistä kuin siitä, että ihminen ei halua olla suhteessa Jumalaan. Jos Jumala olisi olemassa, hän olisi täydellisen rakastava olento ja siten aina avoin olemaan suhteessa luomiinsa ihmisiin. Näin ollen Jumala myös tekisi olemassaolonsa havaittavaksi kaikille ihmisille, jotka ovat avoimia jumalasuhteelle. Tosiasiassa Jumalan löytäminen ja Jumalaan uskomisen on kuitenkin monille vaikeaa tai mahdotonta, ja tästä seuraa vilpittön epäusko. Siten Jumalaa ei ole olemassa.

Kristityt filosofit ovat vastanneet argumenttiin esittämällä selityksiä, miksi hyvä Jumala saattaisi ainakin hetkellisesti tehdä olemassaolonsa vaikeasti havaittavaksi. Filosofi Michael Rean uusi teos pyrkii erilaiseen ratkaisuun. Rean mukaan Jumala

ei ole piilossa. Itse asiassa Jumalan löytäminen on helppoa lähes kaikille, ja hänet voidaan kokea hyvin arkisissa tilanteissa.

Rean teoksen ensimmäinen pääväite liittyy kuitenkin Jumalan rakkauteen. Hän kritisoi Schellenbergin tapaa hahmotella täydellistä rakkautta esimerkeillä ihmisten välisistä suhteista. On kyllä ilmeistä, että vanhempien rakkaus lapsiinsa tai pariskunnan keskinäinen rakkaus edellyttää avoimuutta olla läheisessä suhteessa rakkauden kohteen kanssa. Siitä, että Jumala näyttää kätkeytyvän meiltä, ei voida kuitenkaan päätellä, ettei (täydellisen rakastavaa) Jumalaa ole.

Rea korostaa Jumalan tuonpuoleisuutta ja radikaalia erilaisuutta suhteessa luomakuntaan. Emme voi olettaa, että järkemme voisi tavoittaa Jumalan rakkauden olemuksen analysoimalla ihanteellisia ihmisten välisiä suhteita. Järkeä luotettavampana teologian lähteenä Rea pitää Raamattua. Sen sivuilla Jumala toimii tavoilla, jotka sopivat huonosti inhimilliseen käsityksemme täydellisestä rakkaudesta: Jahve käänsi tappamaan kanaanilaiset, vie oman kansansa pakkosiirtolaisuuteen ja iskee muun muassa Ananiaksen ja Safiran kuoliaaksi.

Toiseksi Rea esittää, että vaikka pitäisimmekin Jumalan rakkautta pitkälti samanlaisena kuin inhimillistä rakkautta, täydellinen olento ei olisi ideaalinen ihmisten rakastaja. Ideaalinen rakastaja olisi sellainen, joka etsisi maksimaalista yhteyttä rakkautensa kohteisiin sekä tavoittelisi aina näiden parasta. Täydellisen rakastava Jumala ei kuitenkaan toimisi näin. Lisäksi Raamattu ja traditio esittävät Jumalan olentona, joka on enemmän kiinnos-

tunut omasta kunniastaan kuin ihmisuhteista.

Yhtäältä Rea siis herättää epäluottamusta inhimillisiin intuitioihimme täydellisestä rakkaudesta. Tässä hän ui vastavirtaan: moderni analyttinen uskonnonfilosofia on usein korostanut Jumalan (ihmisenkaltaista) persoonallisuutta transsendenssin kustannuksella. Luottamus järjen kykyihin käsittää Jumalan ominaisuuksia sekä uskonnollisen kielen univookkisuus ovat uskonnonfilosofiassa tavanomaisia.

Kätkeytyneisyyttä koskevassa keskustelussa uskonnonfilosofit eivät useinkaan ole haastaneet Schellenbergin oletuksia Jumalan rakkauden olemuksesta. Toisaalta myös Rea myöntää, että avoimuus suhteelle ja pääsy läsnäoloon (access to presence) ovat olemuksellisia rakkaudelle, vaikka suhteet ihmisiin eivät olisikaan Jumalan prioriteettillisten kärjessä. Hän haluaakin tehdä oikeutta Raamatun kuvauksille Jumalasta rakastavana kumppanina ja huolehtivana vanhempana. Siksi jumalallisen rakkauden erillaisuus ei yksinään ratkaise kätkeytyneisyyden ongelmaa, vaikka Rean huomiot nakertavat Schellenbergin argumentin perustaa.

Teoksen toinen pääväite liittyykin Jumalan löytämisen helppouteen. Rea antaa ymmärtää, että tosiasiasa lähes kaikilla ihmisillä on mahdollisuus kokea Jumala ja näin olla suhteessa häneen. Rea tekee uskonnollisesta kokemuksesta arkisen ja kirjaimellisesti luonnollisen asian. Hän väittää, että kaikenlaiset kokemukset Jumalasta sisältävät vain luonnollisia (ei-yliluonnollisia) ja materiaalisia ärsykeitä. Edes Raamatun kertomuksissa – joita

Rea pitää ilmeisen historiallisina – Jumala ei koskaan puhu äänellä, joka voitaisiin rekisteröidä normaaleina ääniaaltoina ja oletettavasti vaikkapa äänittää. Kyse on siitä, miten ihmismieli tulkitsee ilmiöitä.

Käsitellessään kognitiivista penetraatiota – sitä, miten ihmismieli aktiivisesti muokkaa luonnollisia kokemuksia – Rean teksti kuulostaa uskontokriitikoiden tavalla selittää jumalakokemukset illuusioina. Hän kuitenkin pitää näitä kokemuksia luotettavina. Rea vertaa Jumalan havaitsemista tuttuun filosofiseen ongelmaan: mistä tiedämme, että toisilla ihmisillä on mieli, vaikka mieltä ei voi suoraan havaita? Monien filosofien mukaan toisen ihmisen ruumiillisia toimia tarkkailemalla heräävä intuitio ”tuolla olennolla on mieli” on lähtökohtaisesti luotettava. Rea esittää, että samalla tavalla materiaallinen maailma, kuten metsät ja vuoristot, herättävät meissä tiedollisesti luotettavia intuitioita Jumalan olemassaolosta. Kaikki eivät kykene näkemään tai kuulemaan Jumalaa ympärillään yhtä selkeästi, mutta hartauselämällä voi terävöittää hengellistä kognitiotaan. Näin ollen kokemalla ympäristöään kuka tahansa voi kokea Jumalan.

Ongelman muodostavat ihmiset, joiden suhde Jumalaan on konfliktissa. Esimerkiksi uskonnollisissa yhteisöissä hyväksikäytetty ihminen ei todennäköisesti ole avoin Jumalan kokemiselle, mutta toisaalta emme voi syyttää traumatisoitunutta ihmistä sulkeutumisesta. Rea vetää jälleen Raamatun esiin. Pöyhimällä muun muassa Jobin kirjaa ja Valitusvirsiä hän esittää, että valitus ja tuohtumus Jumalaa

vastaan on Jumalan hyväksymä tapa kommunikoida Jumalalle. Ne, joilla ei ole valmiuksia edes ilmaista vihaa Jumalaa kohtaan, voivat Rean mukaan ainakin etsiä Jumalaa. Sekin on tapa olla suhteessa. Rea laskeekin melkein minkä tahansa eksistentiaalisen pohdinnan yritykseksi etsiä Jumalaa. Se itsessään on Jumalan etsimistä.

Miten teoksen toinen pääväite siis vastaa ateistiseen argumenttiin Jumalan kätkeytyneisyydestä? Vaikka Rean projektin pää-tarkoitus ei ole Schellenbergin argumentin paloittelu, se pyrkii tekemään kätkeytyneisyyden kokemuksesta ymmärrettävän ilmiön jumaluskon kontekstissa. Schellenbergin mukaan Jumalan löytymisen tai havaitsemisen vaikeus on ongelma teismille siksi, että se estää joitakin ihmisiä uskomasta Jumalaan ja näin ollen löytämästä suhdetta häneen. Ilmeisesti Rean mukaan jumalasuhteeseen ei kuitenkaan vaadita eksplisiittistä uskoa Jumalaan. Näyttääkin siltä, että valtaosa maailman ihmisistä on ja on ollut jonkinlaisessa suhteessa Jumalaan.

Teoksen keskeinen haaste liittyykin jumalasuhteen määrittelyyn väljyyteen. Onko todella mielekäästä sanoa, että Jumalaan on suhteessa sellainenkin ihminen, joka kristillisen yhteisön traumatisoimana kieltää Jumalan olemassaolon mutta silti aktiivisesti etsii totuutta?

Rean käsitystä jumalasuhteesta voidaan kritisoida myös Raamatun ja tradition avulla – etenkin, koska hän rakentaa jumalakuvasa tukevasti niiden varaan. Esimerkiksi Roomalaiskirjeen ensimmäisen luvun perusteella on usein katsottu, että luoma-

kunnan välittämä luonnollinen jumalätieto saa ihmiset yleensä torjumaan Jumalan ja kääntymään epäjumalien puoleen.

Lisäksi voidaan kritisoida Rean optimistista asennetta uskonnollisten kokemusten tiedolliseen luotettavuuteen. Jos nämä kokemukset sisältävät vain luonnollisia ärsykeitä, ihmisen oma psyyke on aktiivinen niiden syntymisessä eikä kokemuksiin yleensä liity kausaalista kontaktia Jumalan kanssa. Kuinka mielekästä on siis yleisesti ottaen pitää niitä kokemuksina tuonpuoleisesta Jumalasta?

Kaikesta huolimatta *The Hiddenness of God* tarjoilee uusia, kiinnostavia näkökulmia kätkeytyneisyyden ongelmaan. Ehkä Jumala on vaikea löytää siksi, että Jumala ei yksinkertaisesti ole rakastava isä siinä mielessä kuin uskovat yleensä ajattelevat eikä äärimmäisen kiinnostunut luomistaan olennoista, mutta toisaalta lähes kaikkien koettavissa missä vain, milloin vain.

Lari Launonen, TM
Systemaattisen teologian
tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto

TIMO TOTRO

**Jumala prosessissa?
Mielen mallit poikki-
tieteellisessä vuoro-
puhelussa: Tapaustutkimus
Matti Hyrckin ajattelusta.
Jyväskylä: Metanoia
Instituutti 2018. 165 s.**

Psykoanalyttikko ja teologian tohtori Matti Hyrckin (1942–2014) vaikutus sielunhoidon ja pastoraalipsykologian kehitykseen Suomessa on ollut merkittävä. Erityisen tunnetuksi on tullut Hyrckin väitöskirjassaan kehittämä suhteessaolon perusmielikuvien teoria, joka kuvaa objektisuhdepsykoanalyttisen ajattelun pohjalta erilaisia mielensisäisiä jumalasuhteen malleja. Hyrckin lähtökohtana on ajatus siitä, että ihminen kohtaa Jumalan (ja muut objektit) aina ihmismielen dynamiikan ja tiedostamattomien perusmielikuvien mukaisesti. Näin Jumala voi saada ristiriitaisiakin muotoja. Esimerkiksi kristillisessä traditiossa on vaikuttanut yhtä lailla kuva moraalisesta nuhteettomuudesta vaativasta kuin ehdoitta rakastavasta Jumalasta.

Teologian tohtori ja organisaatioanalyttikko Timo Totro tarkastelee teoksessaan Matti Hyrckin jumalakuvia koskevan ajattelun kehitystä. Samalla Totron tavoitteena on kehittää Hyrckin ajattelua eteenpäin prosessiteologian tarjoamasta näkökulmasta. Hyrck pohti teksteissään usein perusmielikuvien teoriasta seuraavaa teologista ongelmaa: edustaako jokin mielen sisäinen jumalakuva muita paremmin todellista Jumalaa? Entä mitä Jumalan olemuksesta kertoo se, että jumalakuvat

saavat hyvin erilaisia muotoja eri yksilöiden, yhteisöjen ja jopa historiallisten aikakausien välillä? Onko Jumala pohjimmiltaan hyvä?

Totron tavoitteena on selvittää, kuinka Hyrckin omat vastaukset näihin kysymyksiin kehittyivät vuosien varrella, ja pohtia, millaisia vastauksia kysymykset saisivat prosessiteologian näkökulmasta. Prosessiteologialla Totro tarkoittaa kaikkea sellaista teologista ajattelua, joka näkee maailman, Jumalan ja ihmisen toisistaan riippuvaisina ja toisiinsa jatkuvasti vaikuttavina toimijoina. Englantilaisen matemaatikko ja filosofi Alfred Whiteheadin ajattelun pohjalta kehittyneessä prosessiteologiassa korostetaan Jumalan maailmaan kietoutuneisuutta ja muutoksenalaisuutta klassisen teismin staattisen ja tuonpuoleisen jumalakuvan sijaan. Jumala on prosessiteologian näkökulmasta yksi osa luomakunnan muutoksen prosessia.

Totro tarkastelee Hyrckin ajattelun kehitystä kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin Totro analysoi sitä, kuinka uskonnon ja tieteen – ja erityisesti teologian ja psykoanalyttisen ajattelun – suhde muuttui Hyrckin jumalakuvia koskevan ajattelun kehityksessä. Toiseksi Totro tarkastelee Hyrckin luomaa psykoanalyttista mallia inhimillisten vuorovaikutussuhteiden kehitysprosessin kuvauksena. Kolmanneksi Totro nostaa esiin Hyrckin henkilökohtaisen elämänhistorian kokemukset ja kysyy, kuinka Hyrckin oma kokemuksellinen ja uskonnollinen prosessi on kytkeytynyt perusmielikuvien teorian kehittymiseen. Prosessiajattelulle ominaisesti Totro pyrkii tuomaan mainitut kolme näkökulmaa